

УДК 796.81'373

ІСТОРІЯ СПОРТИВНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

Ольга РОМАНЧУК, Ростислав КОВАЛЬ

Львівський державний університет фізичної культури

Анотація. У статті коротко проаналізовано історію спортивної лексикографії на теренах України та Росії. Описано відомі спортивні словники. Зазначено, що одне з нагальних завдань українських фахівців з галузі фізичного виховання та спорту при співпраці з лексикографами та мовознавцями полягає у створенні сучасних перекладних та тлумачних спортивних словників.

Ключові слова: термін, словник, лексикографія.

Актуальність. На сучасному етапі розвитку української лексикографії одним із найважливіших завдань для мовознавців є укладення якісних перекладних словників, зокрема і спортивної галузі. Це зумовлено не лише наближенням чемпіонату Європи з футболу 2012 року, котрий Україна та Польща проводять спільно, але й об'єктивною необхідністю розроблення, стандартизації, уніфікації та використання власне української спортивної термінології, оскільки переважно, доводиться користуватися словниками, укладеними у радянський період.

Варто зазначити, що окремі лексикографічні праці заслуговують особливої уваги тому, що охоплюють терміни, переклад яких зараз не завжди можна знайти навіть у сучасних електронних словниках. З другого боку, спортивних термінів українською мовою у них не має, а більшість словників на сьогодні залишаються буквіністичною рідкістю, оскільки купити їх доволі складно. Тому потреба в їхньому створенні зростатиме.

Мета цього дослідження полягає у спробі систематизувати та описати лексикографічні праці спортивної галузі, котрі виходили на теренах як незалежної України, так і у радянський період, а також закордоном (ті, котрі містили переклад термінів російською мовою).

Об'єкт дослідження – спортивна лексикографія, а **предмет** – основні перекладні та тлумачні словники галузі фізичного виховання та спорту.

Лексикографія – це розділ мовознавства, що займається укладанням словників, їхнім визначенням і розробкою теорії словникової систематизації. Головними проблемами лексикографії є порядок відбору слів до словника; організація його макро- і мікроструктури, тобто словника в цілому та словникової статті; принципи нормування, розробка систем поміток й індексації, типологія словників, їхні функції тощо [26; с. 278].

Термінологія спорту розвивається надзвичайно динамічно. Постійно з'являються нові лексичні одиниці на позначення тих чи інших спортивних понять. Тому навіть досвідчені перекладачі ретельно шукають варіанти перекладу українською мовою. Зазначають, що оптимальним є такий шлях перекладання термінів: "поняття – український термін", а не "іншомовний термін – український термін", з якої мови не відбувався б переклад [17; с.54]. На думку В. Г. Гака, "при перекладі варто завжди дивитися у необхідний словник, але найкращим варіантом перекладу буде слово, яке не вказане в словнику" [36]. Однак, в обох випадках наявність відповідних словників є необхідною.

Серед дослідників, котрі займаються зазначеними питаннями, назвемо М. Паночка, В. Осінчука, І. Попеску, І. Янківа, Н. Назаренко, Л. Бардіну, О. Вацебу, О. Боровську, Л. Карпів. Усі вони пов'язують зародження української спортивної термінології, передовсім, з іменем професора Івана Боберського (1873-1947). На початку ХХ століття він видав підручники з різних рухливих забав, посібники з футболу, хокею, тенісу, лещатарства, зокрема «Забави і рухові» (до 30-х років книжка витримала п'ять видань), «Вісімнадцять м'ячевих ігор», «Копаний м'яч» (футбол), «Ситківка» (теніс), «Гаківка» (хокей), «Виряд» (стройові команди), «Базисні вправи», «Прорух», «Нові шляхи фізичного виховання». Професор Іван Боберський працював над створенням української спортивної термінології, запропонувавши такі терміни, як «копаний м'яч» (футбол), «сітківка» (волейбол), «гаківка» (хокей), «стусан» (бокс), «сітківка» (баскетбол), «булавка» (метальна граната), «лещатарство» (лижний спорт) [Ва-

цеба]. 1937 року Броніслав Кобилянський у журналі «Рідна мова» запропонував використувати такі спортивні терміни як «спортивне життя», «вишколення», «змагун», «санкування», «плавання», «гімнастика». Наступні десятиліття були відзначені спадом у роботі над словами галузі фізичного виховання та спорту.

1973 року зроблено спробу систематизувати українську спортивну термінологію – у Львівському видавництві «Здоров'я» виходить «Російсько-український спортивний словник» за редакцією С. І. Головащука, котрий містив близько 7000 термінів. Згодом, 1991 року у Львові опубліковано російсько-український словник спортивних термінів, котрий був укладений О. Криштальським. Це перекладний двомовний алфавітний словник. Окрім перекладу, зроблено спробу систематизувати українські спортивні терміни згідно з програмою з фізичного виховання загальноосвітніх навчальних закладів 1-го рівня акредитації. Словник складається з чотирьох розділів, до яких належать терміни з різних видів спорту. До першого розділу увійшли терміни з легкої атлетики, анатомії та фізіології; до другого – терміни з гімнастики та акробатики; до третього – терміни спортивних ігор; до четвертого – терміни з спортивної боротьби, лижної підготовки та плавання. Цей словник охоплює незначну ланку термінів фізичної культури та спорту.

За два роки у Львові у видавництві «Світ» за редакцією кандидатів педагогічних наук В. Г. Осінчука та І. К. Попеску з'явився «Російсько-український словник з фізичної культури та спорту». Головну мету створення цієї праці автори вбачали в тому, щоб допомогти викладачам перейти на україномовне ведення занять в умовах, коли була відсутня навчально-методична і наукова література українською мовою для студентів вищих і середніх спеціальних фізкультурних закладів. Словник складається з кількох розділів. У розділі «Визначення основних спортивних термінів теорії і методики фізичної культури і спорту» розкривається зміст понять спортивних термінів; розділ «Основні фізкультурно-спортивні терміни» містить термінологію, яка розкриває загальні основи теорії і методики фізичного виховання і спорту. Матеріал розділу «Основні медико-спортивні терміни» є невід'ємною частиною загальної спортивної термінології і термінології з анатомії, фізіології, медицини, біології. Врешті-решт розділ «Визначення основних спортивних термінів з видів спорту» присвячений російсько-українському перекладу термінів з практично півсотні видів спорту [18; с. 4]. Того ж року в Києві видано короткий українсько-російський словник з фізичної культури і спорту, укладений Д. М. Диньовським. Словник є невеликим за обсягом (20 сторінок), і налічує 700 термінів з різних напрямків фізичної культури і спорту, стройових команд та термінологічних зв'язків, які використовуються в акробатиці, гімнастиці, боротьбі, легкій атлетиці, лижному спорті, плаванні, спортивних іграх з їх перекладом на українську мову. Це був перекладний двомовний словник, побудований за алфавітно-тематичним принципом.

1995 року В. Г. Осінчук та І. К. Попеску видали навчальний посібник «Визначення основних спортивних термінів фізичної культури і спорту». Наступною спробою створення нової української фізкультурно-спортивної термінології став російсько-український фізкультурно-спортивний словник [23]. У ньому подається значна частина загальноновживаних термінів, які використовуються в галузі фізичної культури і спорту. Словник розрахований на вчителів фізичного виховання, керівників допризовної підготовки, науковців, тренерів, спортсменів, журналістів і працівників видавництв, шанувальників спорту, тобто за призначенням словник є академічним. За способом організації лексики даний словник є алфавітно-гніздовим. 1997 року в Києві вийшов друком російсько-український словник з фізичної культури і спорту. Цей словник налічує близько 5000 слів з різних ділянок фізичної культури та спорту. 2000 року з'явилося одразу два словники спортивних термінів: російсько-український словник спеціальних термінів [20], та словник-довідник труднощів перекладу [31]. Російсько-український словник спеціальних термінів містить близько 1200 термінів, специфічних для фізичної та бойової підготовки. У ньому зроблено спробу подати термінологію, що відповідає особливостям професійної підготовки працівників міліції у спеціалізованих навчальних закладах. Це перекладний двомовний словник, укладений за алфавітно-гніздовим принципом. Словник складається з двох частин. Перша частина містить стройові та спеціальні команди, які вико-

ристовуються в навчальному процесі з фізичної та стройової підготовки. У другій – наведено найрозповсюдженіші терміни з цих дисциплін. Словник-довідник труднощів перекладу спортивних термінів містить близько 1000 слів і словосполучень, які, на думку автора, викликають труднощі при перекладі українською мовою. Словник складається з двох частин: команди й командні слова, які використовуються на заняттях з фізичного виховання та спортивні терміни з різних ділянок фізичного виховання і спорту.

2003 року В. Осінчук та Л. Левків опублікували словник «Українсько-російська, російсько-українська термінологіка спортивних ігор» накладом 500 примірників. У ньому був представлений російсько-український та українсько-російський переклад спортивних термінів з таких видів спорту: бадмінтон, баскетбол, волейбол, регбі, ручний м'яч, теніс, футбол (копаний м'яч), хокей (гаківка). Також у 2003 році у Львові вийшов друком «Короткий тлумачний словник термінів галузі фізичної культури та спорту» (автор – О. В. Боровська) [4].

Серед інших перекладних словників спортивного напрямку варто сказати про ті, укладачами яких були викладачі Львівського державного інституту фізичної культури (тепер – університету): «Англо-український словник-мінімум спортивних термінів» (1992), «Німецько-український спортивний словник» (1993) та «Французько-український спортивний словник» (1995). Однак через невеликі тиражі вони не були доступні для широкого кола користувачів. 2009 року відбулася помітна подія для усіх футбольних уболівальників, оскільки у видавництві «Українські технології» накладом 1000 примірників вийшов словник футбольної термінології «Мова футболу: ілюстрований шестимовний словник футбольної лексики» (близько 1000 термінів з української, російської, французької, іспанської, німецької та англійської мов), укладачами якого були Р. С. Помірко, М. Б. Дубяк, Т. Р. Іваньо та М. І. Проців

Що ж стосується огляду історії російськомовної спортивної лексикографії, нам варто розпочати з 1949 року, коли у державному видавництві «Физкультура и спорт» (Москва) за редакцією доцента Н. Н. Скородумової виходять одночасно три спортивні перекладні словники: англійсько-російський, німецько-російський та французько-російський, що стали на ті часи непересічною подією у словникарстві. У передмові до англійсько-російського словника, авторий охоплює терміни з веслування, плавання, легкої атлетики, боксу, важкої атлетики, боротьби, фехтування, баскетболу, футболу, тенісу, волейболу, гімнастики, альпінізму, ковзанського спорту, лижного спорту, хокею на льоду, а також анатомічні терміни і слова, котрі часто зустрічаються у спортивній літературі, автор зазначала, що на той час ще не було повних словників спортивних термінів, а у 1936 та 1937 роках у журналі "Физкультура и спорт" був надрукований дуже короткий спортивний словник [3; с. 3]. Уже 1957 року Н. Н. Скородумова спільно з О. Короновською та К. Гусніною у Видавництві літератури іноземними мовами (Москва) видають словник кишенькового формату, у якому представлена термінологія дев'ятнадцяти видів спорту: "Спортивная терминология и ее эквиваленты в английском, немецком и французском языках: Краткий справочник", що користувався значним попитом.

До Олімпійських Ігор 1980 року (Москва) видавництво "Русский язык" підготувало цілу серію п'ятимовних (англійська, німецька, французька, іспанська, російська) словників з провідних видів спорту, а саме: баскетболу, боксу, боротьби, велоспорту, важкої атлетики, водного спорту, водного поло, волейболу, гандболу, гімнастики, греблі, дзюдо, кінного спорту, легкої атлетики, плавання, стрибків у воду, сучасного п'ятиборства, стрільби, стрільби з лука, фехтування, футболу та хокею на траві. Окремі словники були перевидані у Варшаві; у них були введені терміни польською мовою.

Одним з найвищих досягнень радянської спортивної лексикографії варто вважати два словники [5, 6], котрі містили терміни з таких спортивних галузей – теорія та практика фізичної культури та спорту, усі олімпійські та найбільш поширені на той час неолімпійські види спорту, а також терміни з анатомії, фізіології, спортивної медицини, розмовну лексику тренерів та спортсменів.

З пострадянський період розпочинається новий етап у російськомовній спортивній лексикографії. Окрім великих тлумачних спортивних словників [28, 29], 2000 року виходить «Российско-английский словарь по легкой атлетике», авторами якого були А. В. Зубкова та

Є. С. Барабанщикова. Він містить близько 6000 термінів, котрі використовуються тренерами та спортсмени в легкій атлетиці, а також терміни з фізіології, анатомії, біомеханіки, спортивної медицини, психології. У тому ж році побачив світ і "Русско-испанский и испанско-русский словарь спортивных терминов" (автор Кузнецов А. В.). Ця праця охоплює приблизно 1140 термінів у кожній частині з більш ніж 30 олімпійських та неолімпійських видів спорту. Ці слова, словосполучення та вислови використовуються в російських, іспанських та латиноамериканських публікаціях на спортивні теми. Особливо зацентровано на жаргонізмах та професіоналізмах. 2002 року в Москві виходить загальним тиражем 5000 примірників "Англо-русский и русско-английский словарь футбольных терминов" (близько 2000 англійських термінів з перекладом російською мовою), автором-укладачем якого був Зарохович Л. В. 2004 року в Санкт-Петербурзі з'являються перекладні словники [2, 24], а вже за два роки Невієв І. В. видає "Русско-английский спортивный словарь" загальним накладом 2000 примірників. Словник містить приблизно 9000 термінів із найпопулярніших видів спорту. У додатку розміщено найпоширеніші команди суддів. 2009 року вийшов друком перекладний словник [7], котрий містить приблизно 700 словникових статей, присвячених термінології одного з найпопулярніших видів спорту – хокею.

Огляд спортивних словників, що виходили в інших країнах, варто розпочати з п'ятидесятилітнього словника (угорська, російська, французька, німецька, англійська), котрий побачив світ у 1952 році в Будапешті і містив приблизно 13000 термінів з понад тридцяти видів спорту. У словнику терміни укладені за видами спорту; спочатку подається термін угорською мовою, згодом переклад російською, французькою, німецькою та англійською мовами. Загальна спортивна лексика розміщена в окремому розділі "Спільна частина". У другій частині автори розмістили предметний вказівник п'яти мовами, в якому терміни з окремих видів спорту розміщені за алфавітним порядком. 1973 року в Бухаресті вийшов друком семимовний спортивний словник (румунська, іспанська, італійська, французька, російська, англійська, німецька), котрий містив близько 7500 фахових термінів.

Окремо потрібно зупинитися на словнику футбольної термінології, що з'явився у видавництві «Langenscheidt» 2008 року. Він був тримовним (німецько-французько-англійською) і містив близько 2000 термінів з кожної мови. Словник користувався великим попитом і певний проміжок часу УЄФА та «Langenscheidt» опублікували друге видання, у який додали 500 нових термінів, більшість з яких стосуються самої гри та преси. Вміщено офіційні терміни ФІФА та УЄФА, а також ті, якими послуговуються вболівальники. Терміни мають чітке визначення та поділені на шість розділів. У кожному розділі терміни розміщені в алфавітному порядку англійською мовою, а наприкінці словника є зміст в алфавітному порядку трьома мовами. До кожного терміну подано наявні синоніми, а також номер сторінки, де його можна знайти. Цей словник є результатом спільної праці УЄФА, Мюнхенського Інституту мов та перекладів, а також Женевської школи перекладу [34].

Висновок. Одне з першочергових завдань українських лексикографів та фахівців з фізичного виховання та спорту полягає у створенні не лише великого тлумачного словника спортивних термінів, в якому, окрім дефініції, обов'язково необхідно подати етимологію терміна, наявні синоніми та українські назви, а також дво- та багатомовних перекладних словників, в котрих повинні бути зафіксовані новітні терміни, якими нещодавно почали послуговуватися. Варто сказати, що зазначені праці доцільно видавати великими накладом і робити загальнодоступними.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку полягатимуть в детальній аналізі та описі тих спортивних словників, що виходили та продовжують виходити за кордон, не увійшли у сьогоденну розвідку.

Список літератури

1. Англо-русский и русско-английский словарь футбольных терминов / авт. Л. А. Зарохович; пер. на англ. М. А. Кравченко. – М. : ООО "Издательство Астрель", 2002. – 128 с.

2. Англо-русский словарь спортивных терминов / А. Ю. Гренлунд; СПбГАФК им. П. Ф. Лесгафта. – СПб. : [б. и.], 2004. – 256 с.
3. Англо-русский словарь спортивных терминов / под ред. Н. Н. Скородумовой. – М. : Физкультура и спорт, 1949. – 64 с.
4. Боровська О. Короткий тлумачний словник термінів галузі фізичної культури та спорту / Ольга Боровська. – Л. : ЛДФК, 2003. – 54 с.
5. Вайцеховский С. М. Немецко-русский спортивный словарь: ок. 30 000 терминов / С. М. Вайцеховский. – М. : Русский язык, 1989. – 470 с.
6. Вайцеховский С. М. Русско-немецкий спортивный словарь: ок. 28 000 терминов / под ред. С. М. Вайцеховского. – М. : Русский язык, 1987. – 381 с.
7. Звонков В. Л. Англо-русский энциклопедический словарь хоккейной терминологии. – М. : Р. Валент, 2009. – 304 с.
8. Зубкова А. В. Русско-английский словарь по легкой атлетике / Зубкова А. В., Барбанщикова Е. С. – М. : СпортАкадемПресс, 2000. – 131 с.
9. Короткий українсько-російський словник з фізичної культури і спорту / уклад. Д. М. Диньовський та ін. – К. : Просвіта, 1993. – 20 с.
10. Кузнецов А. В. Русско-испанский и испанско-русский словарь спортивных терминов / А. В. Кузнецов. – М. : Физкультура и спорт, 2000. – 895 с.
11. Мова футболу : ілюстрований шестимовний словник футбольної лексики / уклад. Помірко Р. С., Дубяк М. Б., Іваньо Т. Р., Проців М. І. – Л. : Українські технології, 2009. – 100 с.
12. Немецко-русский словарь спортивных терминов / под. ред. Н. Н. Скородумовой. – М. : Физкультура и спорт, 1949. – 78 с.
13. Нечаев И. В. Русско-английский спортивный словарь: около 9000 слов и словосочетаний / И. В. Нечаев. – М. : Русский язык Медиа, 2006. – 196 с.
14. Осінчук В. Г. Українсько-російська, російсько-українська термінологіка спортивних ігор : словник / В. Г. Осінчук, Л. В. Левків. – Л. : ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 762 с.
15. Осінчук В. Г. Визначення основних спортивних термінів фізичної культури і спорту : навч. посіб. / Осінчук В. Г., Попеску І. К. – К. : ЛДУ, 1995. – 200 с.
16. Панишко Ю. М. Українсько-російсько-англійський словник з фізичної культури і спорту (медико-біологічні аспекти). – Л., 1996. – 94 с.
17. Проблеми перекладу спортивної термінології / О. Боровська, У. Дмитрів, І. Стифашишин // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. – Л., 2008. – Вип. 12, т.1. – С.51-55.
18. Російсько-український словник з фізичної культури і спорту / Осінчук В. Г., Попеску І. К., Рябенко Є. М. та ін. – Л. : Світ, 1993. – 312 с.
19. Російсько-український словник з фізичної культури і спорту / уклад. Л. І. Чичиленко, Г. І. Довгаль, Ф. А. Непийвода та ін. – К., 1997. – 160 с.
20. Російсько-український словник спеціальних термінів / Є. В. Білінський, В. А. Дидицький, О. В. Запорожанов та ін.; за ред. В. Ф. Гречка. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2000. – 68 с.
21. Російсько-український словник спортивних термінів / уклад. О. П. Криштальський; за ред. М. М. Паночка. – Л. : УСА, 1991. – 85 с.
22. Російсько-український спортивний словник / уклад.: Н. Й. Фірсель, В. М. Калуженко за заг. ред. С. І. Головащука. – К. : Здоров'я, 1973. – 170 с.
23. Російсько-український фізкультурно-спортивний словник / Волинець А. Р., Гурень Ю. О., Короп Ю. О., Харчук О. В.; за ред. Л. І. Мацько. – К., 1995. – 138 с.
24. Русско-английский словарь спортивных терминов / А. Ю. Гренлунд; СПбГАФК им. П. Ф. Лесгафта. – СПб. : [б. и.], 2004. – 257 с.
25. Сабиров Ю. А. Русско-английский словарь гимнастических терминов: около 6000 слов и терминов / Ю. А. Сабиров. – М. : Русский язык, 1988. – 176 с.
26. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Додаток – К., 2006. – 716 с.

27. Спортивная терминология и ее эквиваленты в английском, немецком и французском языках : краткий справочник / состав.: Скородумова Н. Н., Короновская Е. Г., Гусева К. Н. – М. : Издательство литературы на иностранных языках, 1957. – 383 с.
28. Терминология спорта: толковый словарь спортивных терминов: около 9500 терминов / сост.: Ф. П. Сулов, Д. А. Тышлер. – М. : СпортАкадемПресс, 2001. – 480 с.
29. Толковый словарь спортивных терминов: ок. 7400 терминов / сост. Ф. П. Сулов, С. М. Вайцеховский. – М. : Физкультура и спорт, 1993. – 351 с.
30. Французско-русский словарь спортивных терминов / под. ред. Н. Н. Скородумовой. – М. : Физкультура и спорт, 1949. – 80 с.
31. Янків І. Т. Словник-довідник труднощів перекладу спортивних термінів : метод. рек. для працівників галузі фіз. культури і спорту. – Л., 2000. – 26 с.
32. Diktionar sportiv poliglot (полиглотный спортивный словарь: 7500 терминов): Romana, español, italiana, français, русский, english, deutsch. (Румынский язык, испанский язык, итальянский язык, французский язык, русский язык, английский язык, немецкий язык). – Bucuresti: Editura stadion, 1973. – 800 с.
33. Sportszótár. – Budapest : Akadémiai Kiadó, 1952. – 743 о.
34. <http://ru.uefa.com/uefa/events/marketing/news/newsid=1501914.html>
35. www.boberskiy.org.ua/docs/Vaceba2.doc
36. www.polit.ru/news/2004/06/26/vggak26i.html

ИСТОРИЯ СПОРТИВНОЙ ЛЕКСИКОГРАФИИ

Ольга РОМАНЧУК, Ростислав КОВАЛЬ

Львовский государственный университет физической культуры

Аннотация. В статье кратко рассматривается история спортивной лексикографии в Украине и России. Описаны наиболее известные спортивные словари. Указано, что одна из задач украинских специалистов в области физического воспитания и спорта при тесном сотрудничестве с лексикографами и лингвистами заключается в создании современных переводных и толковых спортивных словарей.

Ключевые слова: термин, словарь, лексикография.

HISTORY OF SPORTS LEXICOGRAPHY

Olga ROMANCHUK, Rostyslav KOVAL

Lviv State University of Physical Culture

Annotation. The article investigates the history of sports lexicography on the territory of Ukraine and Russia. The most famous sports dictionaries are described. It is indicated that one of the challenges for Ukrainian specialists in the field of physical education and sport is to create modern translated and explanatory sports dictionaries in close collaboration with linguists and lexicographers.

Key words: term, dictionary, lexicography.